

12. Що об'єднує джерела 45–47? З яких територій Радянського Союзу висилалася найбільша кількість родин? З чим це, на вашу думку, було пов'язане?

13. Чому було висунуто гасло «ліквідувати куркуля як клас»? Кого вважали куркулями? Як розуміти часто вживаний термін «підкуркульники»? Чому важливо було зробити з куркуля ворога?

14. Дайте відповідь радянському агітатору від імені селянина, який не хоче йти до колгоспу.

15. Проведіть невелике дослідження (опитування чи інтерв'ю) та з'ясуйте, чи торкнулися процеси, описані у цьому та попередніх параграфах, вашої родини. Яким чином? Запишіть результати свого дослідження.

§ 34. ТЕРОР ГОЛОДОМ

48

Офіційний документ

Додаток до протоколу ПБ № 93

Постанова Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботували хлібозаготівлю.

Зважаючи на надзвичайно ганебний провал хлібозаготівлі в окремих районах України, РНК і ЦК ставлять перед Облвиконкомом та Обкомом, райвиконкомом і райкомом завдання зламати саботаж хлібозаготівлі, організований куркулями та контрреволюційними елементами, зламати опір частини сільських комуністів, що стали фактичними провідниками саботажу, і ліквідувати несумісну зі званням члена партії пасивність і примиренність до саботажників, забезпечити швидке зростання темпів, повне і безумовне виконання плану хлібозаготівлі.

РНК і ЦК постановляють:

За очевидний зрив плану хлібозаготівлі і злісний саботаж, організований куркулями і контрреволюційними елементами, занести на чорну дошку такі села:

1. с. Вербка Павлоградського р-ну Дніпропетровської області.

2. с. Гаврилівка Межевського р-ну Дніпропетровської області.

3. с. Лютеньки Гадяцького р-ну Харківської області.

4. с. Кам'яні Потоки Кременчуцького р-ну Харківської області.

5. с. Святотроїцьке Троїцького р-ну Одеської області.

6. с. Піски Баштанського р-ну Одеської області.

Стосовно цих сіл провести такі заходи:

1. негайно припинити підвезення товарів, повністю припинити кооперативну і державну

торгівлю на місці і вивезення з відповідних кооперативних та державних крамниць всіх наявних товарів.

2. Повністю заборонити колгоспну торгівлю як для колгоспів, колгоспників, так і одноосібників.

3. Припинити будь-яке кредитування, провести дострокове стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань.

49

Офіційний документ

Протокол № 96 засідання політбюро ЦК КП(б)У з участю т. Кагановича Л.М. від 29 грудня 1932 р.

I. Про посилення репресій до злісних нездавачів хліба – одноосібників.

Запропонувати Дніпропетровському і Харківському обкомом стосовно злісних одноосібників застосувати на підставі Постанови РНК УРСР від 11.XI.32 р. розпродаж усього їхнього майна, а також позбавити їх повністю усієї присадибної землі і всіх споруд. Щодо Харківської області цю міру застосувати у відношенні приблизно тисячі господарств; по Дніпропетровській області – 500 господарств.

II. Питання хлібозаготівель.

в) дати вказівки як по партійній лінії, так і по лінії ГПУ про те, щоб звернути серйозну увагу на розкриття таємних складів і схованок розкраденого хліба у великих і малих містах, пристанційних пунктах і в деяких залізничних службовців, що є спільниками куркулів і саботажників.

Чорна книга України. Зб. документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе. – К., 1998. – С. 134.

1. Проаналізуйте документи 48–49. Що це за документи? Що розуміють органи влади під «саботажем»? Поясніть, використовуючи знання, отримані раніше. А що це було насправді? Чому саботували цілі села? Які заходи вимагається застосувати до саботажників? Спрогнозуйте наслідки застосування цих заходів.

50

Офіційний документ

Постанова Центрального Виконкому і Ради Народних Комісарів «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» 7 серпня 1932 р. (витяг)

Суспільна власність є основою радянського ладу, вона священна і недоторканна, і люди, які зазіхають на суспільну власність, повинні бути розглянуті як вороги народу... Виходячи з цих міркувань і йдучи назустріч вимогам робітників і колгоспників, Центральний Виконком і Рада Народних Комісарів Союзу РСР постановляють:

1. Прирівняти за своїм значенням майно колгоспів і кооперативів до майна державного...

2. Застосовувати як міру судової репресії за розкрадання колгоспного і кооперативного майна вищу міру соціального захисту – розстріл з конфіскацією всього майна і із заміною при пом'якшувальних обставинах позбавлення волі на термін не нижче 10 років з конфіскацією всього майна.

Збірник законів СРСР. – М., 1932. – С. 360.

2. Проаналізуйте документи 50–51. Що таке «лантух»? Чому касаційна колегія радянського суду вважала застосовану до селянки міру покарання справедливою? Як ви думаєте, чому документ 50 у народі називали «законом про п'ять колосків»? Завершіть письмово думку: «Закон про п'ять колосків з'явився саме в цей час, тому що...»

52

Мовою цифр

Кількість померлих від голоду неможливо точно підрахувати. Різні дослідники називали цифри від 2,5 до 8 млн жертв. За підрахунками Р. Конквеста, від голоду померло 5 млн селян в Україні і ще 2 млн за її межами. На початку 90-х років Станіслав Кульчицький (Україна) і Сергій Маскудов (США) спробували уточнити ці цифри на підставі щойно розсекречених матеріалів радянської демографічної статистики. За їхніми оцінками, прямі втрати від голоду 1933 р. в Україні коливаються в діапазоні від 3 до 4,5 млн осіб, повні втрати (з урахуванням зниження народжуваності) –

51

Офіційний документ

Постанова касаційної колегії Верховного суду УРСР про залишення в силі вироку про 10-річне ув'язнення селянки Н.М. Кліменко за мішок колосків, 25 грудня 1932 р. (витяг)

Розглянувши в порядку касаційному справу з вироком про Кліменко Настю Матвіївну, 55 років, селянку, міцну середнячку, засуджену за постановою ЦВК та РНК Союзу з 7.VIII.1932 р. до позбавлення волі в далеких місцях ув'язнення з конфіскацією майна, з обмеженням в правах на 5 років. За те, що вона займалася крадіжками з колгоспних ланів шляхом зрізання колосків, де її було затримано на місці крадіжки з одним лантухом колосків. Покликання касатора уваги не заслуговує, тому що міра соцзахисту відповідає скоєному...

Цит. за: Укр. істор. журнал. – 1989. – № 11. – С. 85.

від 4,4 до 6 млн. Дослідники дійшли висновку, що те, що скоїлося в Україні на початку 30-х років, за своїми масштабами перевершує всі відомі людству випадки геноциду.

Історія України / Відп. ред. Ю. Сливка. – С. 285.

53

Погляд дослідника

В 1932–1933 рр. сталося те, що можна охарактеризувати як терор голодом (або, як ще кажуть, – голодомор) проти колективізованих селян України та значної частини заселеної українцями Кубані (разом із деякими регіонами Подоння й Поволжя)... Уявну впер-

тість українських селян, котрі не здавали зерна (якого вони не мали), недвозначно розцінювали як «націоналізм». Все це повністю відповідало твердженню Сталіна, що національна проблема є за своєю суттю селянською проблемою. Тож український селянин терпів подвійно – і як селянин, і як українець.

Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. – К.: Либідь, 1993. – С. 6.

54

Газетне повідомлення

Лондон, 2 грудня. Чергова кореспонденція пані Клаймен у «Дейлі Експрес» присвячена голодомору в радянській Росії.

Цієї зими тисячі людей гинуть від голоду. Колгоспи дали третину тієї кількості хліба, на який розраховувала влада. По всій країні стогнуть: «Дайте хліба!»

Сотні сіл покинуті населенням, бо йому там немає що їсти. Проводяться безперервні арешти та заслання.

Скрізь розстрілюють.

Поблизу Харкова журналістка бачила на власні очі, як діти їдять траву. Часто доводиться чути: «Торік у нас усе відібрали, а цього року всі помremo».

Последние новости. – Париж, 3 декабря 1932 г.

55

Погляд дослідника

Зовнішній світ на знав нічого. У США кореспондентові «Нью-Йорк Таймс»*, що в приватному колі багато розповідав про мільйони смертей, проте нічого не опублікував, дано Пулітцерівську премію.

Дейвіс Н. Європа. Історія. – С. 994.

56

Карикатура

Карикатура із західноукраїнського часопису «Комар». 1933 р.

3. Що означають поняття «голод» і «терор голодом»? Яка між ними, на вашу думку, різниця? Як історики називають явище вимирання українського сільського населення у 1932–1933 рр.? Чому?
4. Ознайомтеся з різними даними про кількість жертв голодомору (джерело 52). Що вас вразило в цих цифрах? Прокоментуйте.
5. На які причини «терору голодом» радянською владою селян вказує Р. Конквест? Чи переконує вас ця точка зору? Прокоментуйте.
6. Чи знав Захід про події 1932–1933 рр. в Україні, чи не хотів знати? Чому? Прокоментуйте, спираючись на джерела 54–56.

Без коментарів...

57

...Кон'юнктура на світовому зерновому ринкові була несприятлива, ціни низькі, і вся виручка за проданий по демпінгових цінах хліб становила в 1933 р. 389 млн карб. (Прав-

да, 28 жовтня 1988 р.). Якщо взяти число жертв голоду за 8 мільйонів чоловік (ця цифра називається найчастіше), то виходить, що кожна людська смерть – страшна смерть у голодних муках – дала Йосифу Віссаріоновичу 50 карбованців.

Дзюба І. Пастка... – С. 51.

* Дуранті У. Зараз у США поставлене питання про позбавлення його цієї найпрестижнішої журналістської винагороди – випадок безпрецедентний.

58

В. Сідур. «Волаючий» – скульптура

59

Звернення до українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр.

...Вперше в історії людства конфіскація продовольства була застосована державою як зброя масового знищення її власного населення з політичною метою.

Щодо громадян України, то для них істина про події 1932–1933 рр. стала відкриватися напередодні розпаду СРСР.

...Голодомор 1932–1933 рр. був свідомо організований сталінським режимом і повинен бути публічно засуджений українським суспільством та міжнародним співтовариством як один з найбільших за кількістю жертв у світовій історії факт геноциду.

www.rada.kiev.ua

§ 35. ЗГОРТАННЯ УКРАЇНІЗАЦІЇ

1. Пригадайте, якими були основні кроки радянської держави в освітній політиці у 1920-ті рр. Що таке «коренізація»? Які чинники впливали на проведення політики українізації? Яким було ставлення різних суспільних груп до цієї політики?

2. На основі джерел 60–61 визначить, чи мала політика українізації успіх. На які причини саме такого перебігу українізації вказують українські дослідники Ю. Шевельов та Я. Грицак?

60

Погляд дослідника

Наслідки політики [українізації] були далеко не прості. З одного боку, більше ніж будь-коли, людей опанувало українську мову, ознайомилося до певної міри з українською літературою й культурою, дехто навіть почав розмовляти по-українському. На вулицях великих міст українська мова лунала частіше, ніж перед тим, хоч і не заступила російську як засіб щоденного користування. З другого боку, притаманний політиці елемент примусовості й штучності збуджував почуття ворожості до української мови. З'явилася маса анекдотів... що брали українську мову на глум.

Міцної соціальної основи українізація під собою не мала. Фактично вона спиралася на українську інтелігенцію комуністичної орієнтації, дуже тонкий прошарок суспільства. Ро-

бітництво і середня кляса були в кращому випадку байдужі. Не збереглося жадних відомостей про який-небудь ентузіазм селянства. Тут слід застерегтися. На ділянках, вільних від партійного впливу, українізація проходила скоро й бурхливо.

Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. – Сучасність, 1987. – С. 148.

61

Погляд дослідника

«Українізація» підірвала рівновагу сил, що склалася на початку 1920-х рр. між комуністичним режимом і українським національним рухом. Перехід частини комуністів на національні позиції, витворення українського пролетаріату, збільшення частки українського міського населення та активна освітня, культурна і